

L'ART DE CONVIURE A L'EDAT MITJANA A MÓRA D'EBRE. APROXIMACIÓ AL DIA A DIA DE LES TRES CULTURES

ELISENDA JARDÍ SERRES
Sòcia del CERE, Móra d'Ebre

RESUM

Aquest treball vol fer palès, sobre la base i l'estudi dels nostres autors, historiadors i experts, qui eren i com s'anomenaven els morencs pertanyents a tres cultures diferents que van conviure durant molts anys de l'edat mitjana. A l'article es comenta quina era la seva religió i cultura, on vivien, a què es dedicaven, com convivia entre ells i amb els altres, quins efectes va tenir l'expulsió dels moriscos i els motius que van fer decantar la balança perquè es quedessin, i com la toponímia i el lèxic són testimoni vigent i perdurable del pas d'aquestes cultures. Amb aquesta particularitat històrica del poble de Móra d'Ebre, i amb l'objectiu de donar-la a conèixer, va néixer l'any 1999 la festa de la Móra Morisca.

INTRODUCCIÓ

Móra d'Ebre, amb la seva situació privilegiada, ha estat lloc de pas i cruïlla de cultures, que s'han establert en un entorn afavorit per les possibilitats que els oferia les terres a la vora del riu. El majestuós riu els donava uns oficis per treballar, uns productes que sorgien de les hortes sense estar pendents de les pluges i que els omplia els plats a taula en èpoques de vaques magres i, per descomptat, un lloc per viure que els donava seguretat. No és estrany que ja es documentés, amb més o menys romanticisme, el pas dels primers pobladors, i d'aquí l'arribada i assentament dels posteriors, fins al punt històric on pretén endinsar-se aquest escrit, que és fer un apropament a la vida quotidiana de les tres cultures, que van viure i conviure, en aquest espai comú.

Amb aquesta particularitat històrica del nostre poble, i amb l'objectiu de donar-la a conèixer, reviure-la, comprendre-la i fer-ne difusió, neix a l'any 1999, la festa de la Móra Morisca, versada en la Creu, l'Estrella i la Mitja Lluna.

QUI EREN CRISTIANS, MUSULMANS, MORISCOS I JUEUS?

Cristians. Creuen en un sol déu, però encarnat en té tres persones: el Pare, el Fill (Jesús) i l'Esperit Sant. El poble escollit per Déu són totes les persones del món. Qui segueixi el missatge de Jesús tindrà la salvació o vida eterna en el Regne de Déu. Per als cristians, la Bíblia també és un llibre sagrat, anomenat Antic Testament. A part hi ha el Nou Testament, format pels quatre evangelis i altres escrits.

En un principi els cristians feien les seves celebracions en sinagogues i cases particulars. A partir del segle iv es van construir les primeres esglésies.

Amb la reconquesta el sentiment religiós s'accentua, ja que es veia com una lluita contra els infidels i com una croada contra l'islam. La població cristiana, en la seva majoria analfabets, es deixaven aconsellar per eclesiàstics i creien fortament en l'infern.

La religió era present en tots els actes de la vida diària. Els moments bàsics de la vida dels homes i les dones eren regulats per cerimònies sagrades com el baptisme, el matrimoni i els funerals.

En aquesta època apareixen els pelegrinatges. Es tractava de seguir un camí fins a un santuari o una església per pregar a un sant o santa. Santiago de Compostel·la va ser un d'aquests centres de pelegrinatge.

Segons el cristianisme a la fi del món hi haurà un judici final davant Déu. Els qui hagin obrat bé seran eternament feliços i aniran al cel. En canvi, els qui hagin obrat malament seran condemnats a l'infern. Els cristians creien que es podrien salvar dels turments de l'infern si es comportaven bé i resaven i també gràcies a la mediació dels sants i les santes. Per això sovint els adreçaven pregàries amb aquesta i altres intencions.

Dins del cristianisme, qualsevol idea que posés en dubte alguna de les seves qüestions fonamentals era considerada una heretgia i era perseguida tant pels reis com pel papa. Per perseguir les heretgies, es va crear el tribunal de la Inquisició (1184).

Musulmans/sarraïns. La religió islàmica recull aspectes procedents de la fe jueva i del cristianisme; per això, és sincrètica.¹ Els islàmics creuen en un sol Déu i consideren Mahoma com el seu últim enviat. Creuen en una vida després de la mort i en un judici final a la fi dels temps. Segons el seu comportament, les persones aniran al paradís o a l'infern. La mesquita era l'espai de pregària.

Els llibres sagrats dels islàmics són dos: l'Alcorà, que recull les predicacions de Mahoma, i la sunna, que recull dites i conductes de Mahoma.

Les obligacions dels creients són:

- La professió de fe monoteïsta.
- La pregària cinc vegades al dia en direcció a la Meca.
- El dejuni durant el ramadà (novè mes de l'any).
- La pràctica de l'almoïna.
- El pelegrinatge a la Meca, si és possible, almenys un cop a la vida.

Segons l'Alcorà, són permesos la poligàmia, el divorci i l'esclavatge, i són prohibits els jocs d'atzar, el consum de begudes alcohòliques i de carn de porc. El divendres és el dia de descans setmanal.

Els pobles islàmics no fan distincions entre religió i vida quotidiana, social, jurídica o política. Gairebé tot neix de l'Alcorà.

Muladí. Cristians autòctons convertits a l'islamisme.

Moriscos/cristians nous. Musulmans que vivien en territori cristià, als qui no se'ls permeté tindre ni lleis ni autoritat pròpia; a la fi i amb el temps, van ser obligats a convertir-se al cristianisme i van ser batejats en la fe cristiana amb la pragmàtica dels Reis Catòlics del 14 de febrer de 1502. Molts conservaven la parla àrab, que rebé també el nom d'*algaravia*.

Morisc deriva de la paraula *moro* amb els quals se'ls emparentava. *Moriscos* és la paraula que usa la historiografia per referir-se a aquests musulmans catolitzats, encara que en l'època s'usaven sovint altres denominacions, com la de *mudèjar* (que la historiografia reserva ara als musulmans en territori cristià abans del 1502, és a dir abans de la seva conversió formal al catolicisme), *sarraí* (en els territoris de la Corona d'Aragó) i *cristià nou*, o més específicament *cristià nou de moro*, per diferenciar-los dels jueus batejats, que també eren cristians nous.

Jueus. Els hebreus creuen en un sol Déu, que es diu Jahvè. Pensen que són el poble escollit per Déu i que aquest va pactar amb ells una aliança segons la qual els ajudaria i els protegiria. A canvi, el poble havia de complir deu manaments dictats a Moisès.

Altres obligacions dels jueus són descansar el dissabte (sàbat) i dedicar-lo a la pregària, donar almoïna als més pobres i practicar dejuni determinats dies de l'any.

Les creences dels jueus estan recollides en la Bíblia. Per als hebreus, el contingut de la Bíblia està inspirat per Déu.

A tot arreu van formar comunitats dedicades al comerç i van mantenir els seus costums. La sinagoga era un lloc de reunió, educació i pregària. Eren molt envejats per ocupar càrrecs en l'administració i gaudir de benestar econòmic, atès que molts eren prestadors de diners, cosa molt mal vista. La causa principal de la persecució va ser la crisi econòmica i la propagació de la pesta negra, de les quals van ser acusats.

Mossàrabs. Cristians que conserven la seva religió tot i viure en la societat musulmana a l'al-Àndalus, dins del marc jurídic que la religió de l'islam té previst per a cristians i jueus, a canvi de pagar tributs a les autoritats islàmiques.

ON VIVIEN?

Les tres comunitats es van veure obligades a viure en un espai geogràfic comú però diferenciats les unes de les altres; això sí, amb respecte i tolerància. Tot i la barreja de religions, vida, interessos i manera de viure, la convivència

va ser la nota principal, sobretot entre moros i cristians. Els jueus formaven un cercle molt més tancat. Aquest fet fa que d'aquests darrers se'n sàpiga molt menys que dels anteriors; tot i així n'hi ha referències nombroses.

Al Concili Provincial de 1307, ja es fa constar que tan cristians com jueus, com moriscos vivien en barris especials, amb autoritat pròpia, conservant usos i costums, reedificant les seves mesquites, cementeris propis, etc.

Es creu que els **jueus** estaven localitzats al vell camí del Pinell (l'actual barranc de Faneca, fig. 1). En aquest indret es van trobar restes d'un fossar (l'actual carrer de Bonaire), cosa que indica l'existència d'un cementeri jueu, atès que també es va fer la troballa d'una làpida hebraica (fig. 2). L'altra làpida hebraica fou localitzada al carrer de la Citel·la i la seva datació és del 1477. Està documentat que al segle XIII, a l'*aljama* de Móra hi viuen trenta-quatre famílies.

Pels fogatges de 1497 i del 1515, se sap que a Móra d'Ebre hi havia un 40% de població **móra**. Aquesta xifra representava al voltant de cinquanta-nou famílies islàmiques. Se suposa que les dones eren més numèricament que els homes; fet que es constata dins la peculiar poligàmia islàmica.

Els vells s'organitzaven en un consell d'ancians anomenat *xuiúb* dins la comunitat dita *al-jamà'a*. La moreria es governava per l'alamí, que tenia competències judicials i notariales. Móra tenia el seu barri, probablement, situat entre el carrer de la Vall (avui carrer de la Palla i Verger, fig. 3) i la muralla que tancava la vila. L'eix del barri seria l'actual carrer de Sant Gregori. A mitjans del segle XIV, Gamena Gaylar declarava un alberg que hi ha al Verger; així també Muçot, alfaquí (clergue o doctor, i Hazmet de Muçabiçala, donen fe de la població islàmica del moment a cinquanta-vuit famílies al segle XIV. No s'han trobat restes de la mesquita, però se sap que les funcions religioses eren competència de l'alfaquí, que coneixia tota la teologia religiosa i també es coneix de l'existència d'aquesta, ja que consta que Foxat Xapillo, el 1496, signava la nòmina de cinquanta-dues famílies establertes a Móra: "Ab jurament que feu al alguibla [...]."

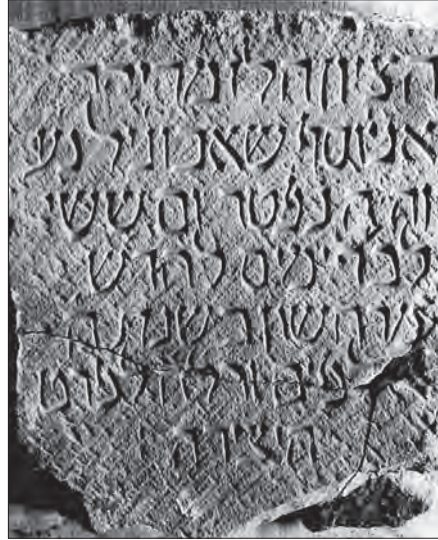
Més posteriorment, el 1726, Joan Vilas denuncia una casa en el carrer de la Raconada abans dit Mesquita (que serien actualment carrers de Sant Sebastià i de l'Aldea).²

Coneixem l'existència d'aquestes figures de poder dins d'aquesta societat, per les referències que es tenen sobre un procés al qual s'esmenta l'alamí i alfaquí de Móra, Benissanet, Ascó i Aitona. Es podria pensar que el seu fossar seria l'esmentat al segle XVIII com el *Corral dels Moros*, situat a les Eres a la cruïlla dels camins de Sant Jeroni i Madarraig.

Al segle XIV, es comptabilitzen en poder de la baronia d'Entença un total de noranta-tres fogatges **cristians** a Móra. Durant el segle XV, ja se'n compten amb un total de cent dotze, repartits com es mostra a la taula I. Com es pot veure, segons el fogatge de 1497, a Móra hi havia cinquanta-un focs de sarraïns, d'un total de cent seixanta-tres (fig. 4).

Fig 1. Barranc de Faneca

Fig. 2. Làpida hebraica del 1477, localitzada a Móra d'Ebre (Arxiu la Riuada)

Fig. 3. Carrer del Verger i de Sant Gregori

TAULA I. FOCS A DIVERSES POBLACIONS DE LA RIBERA D'EBRE,
SEGONS EL FOGATGE DE 1497

	<i>Ascó</i>	<i>Miravet</i>	<i>Benissanet</i>	<i>Vinebre</i>	<i>Riba-roja</i>	<i>Móra</i>
<i>Cristians</i>	30	3	cap	17	cap	112
<i>Sarraïns</i>	135	87	47	21	31	51
<i>Total</i>	165	90	47	38	31	163
<i>% Sarraïns</i>	80,3	87	100	55	100	31

La població cristiana es repartiria al voltant de l'actual església parroquial: carrers de la Barca, part de la Palla, de la Vila i la resta de carrers perpendiculars —costa de Santa Ana (actual carrer de Julio Antonio), costa de Sant Joan (actual carrer de la Palma) i les places de Baix i de Dalt o de l'Era. Al centre d'aquesta última hi havia situada una capella dedicada a Santa Anna, probablement successora de la capella del castell ("Santa Maria del Castell") documentada al segle XII, i de la qual gaudien el dret els ducs de Cardona.

Castell i muralla protegien la zona urbana (vila closa). La muralla s'estenia pels actuals carrers Nou, de Santa Madrona, del Doctor Peris, i per les escales es dirigia cap a la plaça de Sant Roc. Per l'altra banda, del carrer de la Barca i de la plaça, el mateix riu els feia de frontera.

Fig. 4. El castell de Móra des del riu a principis del segle XX (Arxiu la Riuada)

El cementeri cristià ocupava bona part de l'actual jardí de casa Montagut de l'Era.³

A QUÈ ES DEDICAVEN?

Els **sarraïns i moriscos** es dedicaven sobretot a l'agricultura. Eren els únics hortolans. Els moriscos tenien una entrada al món del treball molt matinera, que començava des del sector de població infantil i s'allargava fins a edat més avançada per als qui tenien més estatus social. Eren els propietaris de les millors terres i van introduir el sistema de treballar-les a parceria. Així s'anomenava *amir*, el treballador; si era mitger, *munasif*; i si en donava la cinquena part, *mujammis* (fig. 5).

Les terres de secà, *ba'l* (d'aquí pot derivar-se la paraula *bancal*), les treballaven a mitges, i les de regadiu, *syka* (d'aquí la paraula *séquia*), en les quals el treballador se'n quedava un terç.

A totes les vores de l'Ebre van sorgir unes frondoses hortes regades, per les sínies, i més avall per assuts. A les hortes hi havia tot tipus de fruiters que produïen peres, figues, codonys, cireres, albercocs, préssecs, pomes...; tota classe de verdures, tomàquets, patates, albergínies, espinacs...; llegums com per exemple faves, fesols i sobretot el blat de moro. També la floricultura i les plantes medicinals, encara avui arrelada a les nostres hortes, finestres i balcons, és un llegat d'aquesta època.

Al secà, es cultivaven oliveres, ametllers, vinya, avellanes, figues xumbes, i als millors bancals s'hi sembrava l'ordi, la civada i les llegums del secà com eren cigrons, llenties i guixes.

Amb les fulles de les moreres es criaven els cucs de seda. També les hortes ens oferien l'espart, el cànem i el lli, per fer les cordes, espartenyas, i la dita roba de casa.

Amb els ramats, que donaven carn i llet, la seva llana i pell servien per a abric a l'hivern.

Els moriscos també es dedicaven a les cantereries, tot explotant el *buró* (llac del riu), que barrejaven amb l'argila per fabricar gerres, càneters, pitxells, cossis, ribells, cassoles, tupins, pitances i els cadufs, que servien per pujar l'aigua dels pous. També feien les teules (àrabs), les rajoles i els totxos amb què es construïen les cases.

La vora del riu els donava tot el material per elaborar l'artesanía; amb les canyes del canyars es feien els canyissos que servien per fer les teulades i assecar els fruits. Amb el vímet feien cistells, cargoleres, utensilis per a la pesca, etc.

Amb aquesta gran producció a les hortes no és estrany que els pobles experimentessin un gran creixement i que el transport fluvial fes un gran increment, i això obligués a construir i perfeccionar els llaguts. Fins i tot l'embarcació de dos llaguts units amb una plataforma de fusta per creuar el riu és un llegat d'aquesta època.

Així apareix a la descripció del país dels àrabs per *Aulestècia*:

Ufanosas hortas retalladas per cíquies ab voras de moreras, y ataphits figuerals y oliveras amagant blancas alquerias; rius cabdalosos rublerts de molins eixordadors. [...]

Arreu casas de camp [...] frescals jardins ab caminals artístics de xiprers, misteriosas glorietas de pintadas canyas cobertas d'eura.

Els **jueus** es dedicaven principalment a tasques d'administració, comerç, ciència, mecenatge de la cultura i, sobretot, a la usura. En aquesta última tasca, consta l'any 1275 Jafies Maymó, jueu adinerat, que fa el préstec de dos mil sou barcelonins al rei Jaume I. Ja temps enrere el mateix Jafies compra per trenta mil sous al mateix rei els drets segrestats pel rei a uns jueus tortosins. S'anomenaven *al-iahudí* (el jueu). Aquesta dedicació feia que no fossin gaire ben vistos, ja que prenien diners a senyors i cavallers, a diferència dels moros que els en proporcionaven.

Els **crístians** al segle xv també tenien una vida ben diferent segons el lloc o estament que ocupessin dins la nostra societat: la noblesa (el rei i els cavallers), els religiosos i, finalment, el poble (camperols i ciutadans), i caldria afegir els desprotegits:

ERROR: invalidfont
OFFENDING COMMAND: show

STACK: